

Sənsizliyin 1 ili...

Deyirlər, torpaq insanın anası, hava isə laylasıdır. Çünki biz Ana torpağın qoynunda dünyaya gəlir, onun saf havasını uda-uda, suyunu içə-içə, istisinə qızına-qızına yaşayırıq. Başqa sözlə desək, varlığımızda dörd ünsür birləşərək yaşadır bizi: hava, su, od və torpaq. Əslində biz özümüz də təbiətin bir zərrəsi, onun tərkib hissəsiyik. Təbiət bizim hamımızın anasıdır. Hayflar olsun ki, düz 1 ildir ana təbiətimiz ömrü boyu onu öyrənib-öyrədən cəfakəş alim Qara Mustafayevsiz qalıb. Bu gün təbiətimizin hər qarışında Qara müəllimin izi görünür.

1931-ci ilin qarlı, çovğunlu bir günündə - dekabrın 25-də bu ananın qoynunda - Kürdəmirin Deyirmanlı kəndində Teyfur kişinin ocağında bir oğlan uşağı dünyaya gəlir. Adını Qara qoyurlar. Qara - ərəbcədən "böyük" deməkdir. Amma onda bəlkə də Teyfur kişinin heç ağına belə gəlməzdi ki, Qara böyüyəcək və biologiya sahəsində həqiqətən böyük və etiraf edilən mütəxəssis, Vətəni çox-çox uzaqlarda tanıdan görkəmli alim olacaq.

Qara Mustafayev həqiqətən Azərbaycanın qənimət alimlərindən idi. Təbiətə vurğunluq onun canında, qanında idi. Dediynə görə, kiçik yaşlarından ətraf mühitə marağı, təbiəti öyrənmək həvəsi ilə taytuşlarından seçilmiş: "Bir atımız var idi. 8 yaşım olanda atı tövlədən gizlin çıxarıb, Kür qırağı tuqay meşələrə baxmağa çapırdım. Amma nədənsə atam bundan xəbər tutanda qəzəblənib, məni danlamadı, əksinə, başıma sığal çəkdi. Səbəbini indi də bilmirəm. Amma onun bu hərəkəti məni təbiəti öyrənməyimə daha da ruhlandırdı".

Qara Mustafayev ilk təhsilini Kürdəmir rayon Yenikənd orta məktəbində alıb. 1949-cu ildə Kürdəmir şəhər 1 nömrəli orta məktəbini kamal attestatı ilə başa vuran Qara müəllim o illəri həmişə böyük niskillə xatırlayırdı: "O illər ağır müharibə illəri idi. Müharibə illərindən sonra isə aclıq oldu. Biz 6 baş külfət idik, anam 3 nəfər kimsəsizi də himayəsinə götürmüşdü. Belə bir aclıq vaxtında anam yoğurduğu xəmiri, 9 gündəyə bölürdü. 3 nəfərdən biri giley-güzar edirdi ki, Qaraya iri künde düşüb. Sonra baxanda gördük ki, həqiqətən anam kündənin irisini mənim üçün qoyubmuş. ...Mən dərslərimi otaqda yox, çəmənləkdə oxumağı xoşlayırdım. Çoxlu dərslər oxumaqdan, ya da fiziki əməydən yaman yorulurdum. Gəlirdim evə, o yastığa başımı qoyurdum, bu yastığa başımı qoyurdum, yata bilmirdim. Anam evə gələn kimi başımı qoyurdum onun qucağına. Elə yuxuya gedirdim ki, bir də səhər oyandırdım".

Qara Mustafayev məktəbi bitirən ili qəbul imtahanlarını verib, müsabiqədən keçərək Azərbaycan (indiki Bakı) Dövlət Universitetinin Biologiya fakültəsinə daxil olub (müsabiqədən keçənlərin sənədlərini nəzərdən keçirən akademik Abdulla Qarayevin tövsiyəsi ilə).

Qara Mustafayevin çalışqanlığı və bundan qaynaqlanan elmi tədqiqatları tələbəlik dövründən tədqiqət çəkiv və qiymətləndirilir. Belə ki, o, 1950-ci ildə ilk semestr əla qiymətlərlə başa vurduğu üçün Rektorluğun Fəxri Fərmanı ilə təltif olunur. 1953-1954-cü illərdə isə (III-IV kurslarda oxuyarkən) quşların ağacdələnkimilər (Piciformes) dəstəsinin Azərbaycan faunasına daxil olan növləri üzərində apardığı tədqiqatlara əsasən diplom işi yazır və Respublika miqyaslı müsabiqədə I kateqoriyalı diploma layiq görülür.

Bütün qiymətləri "əla" olan Q. Mustafayev 1954-cü ildə Universiteti bioloq-zooloq ixtisası üzrə fərqlənmə diplomu ilə bitirir. Elə həmin ildən (hələ tələbə ikən), ali təh-

sil aldığı "Onurçallılar zoologiyası" kafedrasında baş laborant vəzifəsində işləməyə saxlanılır. O dövrün qaydalarına əsasən, aspiranturaya daxil olmaq istəyən tələbənin bir neçə illik əmək stajı olmalıydı. Lakin Fakültə Elmi Şurası müstəsna hal kimi gənc tədqiqatçının stajı olmadan birbaşa aspiranturaya daxil olmağı üçün qərar verir. Qəbul imtahanlarına buraxılan Qara Mustafayev müsabiqədən keçərək EA Zoologiya İnstitutu nəzdində aspiranturaya qəbul edilir. 1958-ci ilin dekabrında isə aspiranturayı bitirərək həmin institutda kiçik elmi işçi vəzifəsinə işə götürülür.

Q. Mustafayevin namizədlik dissertasiyasının mövzusu Azərbaycanda qarğalar fəsiləsinə (Corvidae) daxil olan sinantrop və kütləvi növlərin ekologiyasının tədqiqi idi. Bu həmin dövr idi ki, SSRİ şəraitində ekoloji mövzuda uğur qazanmaq çox da asan deyildi, çünki, dövrün ideologiyasına görə "ekologiya" bir elm kimi qəbul edilmirdi. Lakin gənc tədqiqatçının ekoloji tədqiqatlara böyük həvəsi onu elmin bu sahəsində daha da inamla işləməyə sövq edir. Gördüyü işlər yenə də təltifsiz qalmır və o, tələbə elmi tədqiqatlarında uğuruna görə Azərbaycan respublikasının ikinci dərəcəli mükafatına layiq görülür. Ümumiyyətlə, Qara Mustafayevin perspektivini duyan müəllimləri Həsən Əliyev, Ənvər Rüstamov, Səttar Əsədov, Abdulla Qarayev, Yusif Əbdürrəhmanov, Kamal Qəmbərov, Abdulla Ələkbərov, Mirəli Axundov; yaxın dostlarından Dəmir Hacıyev, Xudu Məmmədov, Qoşqar Əhmədov, Arif Babayev, Əlihüseyn Quliyev, Müseyib Müseyibov, Zülfüqar Quliyev, Tofiq Mikayılov və başqa görkəmli alimlər onun haqqında yüksək fikirdə olublar.

Q. Mustafayev 1959-cu ilin mayında Azərbaycan EA Zoologiya İnstitutunda "Azərbaycanda quşların Corvidae fəsiləsinə daxil olan kütləvi növlərinin ekologiyası" mövzusunda namizədlik dissertasiyasını uğurla müdafiə edir və biologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi alır. 1985-ci ilin dekabrında isə Moskva Dövlət Universitetində "Azərbaycanın quru sahə ekosistemlərinin quşları" mövzusunda doktorluq dissertasiyasını uğurla müdafiə edərək, biologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsinə layiq görülür. Bu hadisə indi kiməsə adi gələ bilər. Amma o dövrdə, Rusiyada, nəhəng alimlərin əhatəsində doktorluq dissertasiyası müdafiə etmək heç də asan məsələ olmayıb. Lakin, Qara Mustafayev Rusiya alimləri arasında böyük hörmətə malik idi. Keçmiş SSRİ-də Ornitologiya, Ekologiya və Zoocoğrafiya sahələrində təşkil edilən bütün forumlarda iştirak etməsi, elmi yenilikləri və mövcud problemləri araşdırmağa çalışması onun bir tədqiqatçı kimi nüfuzunu daha da artırır.

Alim ömrü bir başqadır, müəllim ömrü də bir başqa. Amma həyatda bu iki ömrü birləşdirib, vəhdət şəklində yaşaya bilən insanlar da olub və bu gün də var. Bir alim ömrünü yaşamaq naminə görə bir insan ömrünü girov qoyasan. Alim - həm hərfi mənada, həm də elə böyük anlamda müəllimdir, eyni zamanda öyrətmək eşqiylə daim ürəyini nura döndərən əsl pədaqoq-müəllim də alimdir. Onlar arasında məsafə fərqi azdır. Belə şəxsiyyətlərin elmi irsi xalqımızın milli sərvətidir. Qara Mustafayev də həm alim idi, həm də müəllim.

Şəxsən özü 3 elmlər doktoru, 17 elmlər namizədi, 30-dan artıq magistr yetişdirmişdi. 10-larla namizədlik və ya doktorluq işlərinin oponenti və ya rəyçisi olmuşdu. Yetirdiyi kadrlar sırasında Azərbaycan, Gürcüstan, Yəməni Ərəb və İran İslam Respublikasının nümayəndələri də var.

Qara müəllim böyük olduğu qədər sadə və səmimi insan idi. Belə bir insan haqqında söz demək missiyasının ağırlığını çiyində hiss edərək fikrimdə ilk dolaşan - "onu nə vaxtdan tanıyırsınız?" sualı oldu. Lakin suala cavab tapa bilmədim. Çünki, mən Qara müəllimi ilk dəfə nə zaman görmüşəm, tanıyıram,

yadıma gəlmir. Lakin ağılim kəsəndən evimizdə bu insanın adını eşidirdim. Belə ki, xalam, bütün ömrünü Biologiya fakültəsinə bağlayan dosent Mələk xanım Qa-simzadə iş yoldaşları, həmkarları haqqında danışanda Qara müəllimin adını xüsusi çəkər və haq-qında yalnız xoş sözlər söyləyirdi. Onun həyat yoldaşı, akademik Fuad Qasimzadə də Qara müəllimə sonsuz hörmətlə yanaşardı. Ona görə bu insana qarşı bizim evdə xüsusi bir ehtiram, rəğ-bət vardı. Onun Azərbaycan Televiziyası ilə "Təbiəti sevənlər" proqramını da ilk dəfə nə vaxt izləmişəm, o da yadıma gəlmir. Çünki onda da kiçik yaşlarda olmuşam yəqin. Bəlkə heç məktəbə də getməmişdim. Amma etiraf edirəm ki, ekologiyaya, təbiətə, ətraf mühitə sevgi və bağlılığımın yaran-masında bir yandan nənəmin, bir yandan da Qara müəllimin o verilişinin böyük təsiri olub.

İllər keçdi... Taleyimə Bakı Dövlət Universitetinin Biologiya Fakültəsində təhsil almaq səadəti yazıldı. Çox güclü pədaqoqlardan dərslər aldım. Çox müəllimlərim seçdiyim sahəni və müəllimliyini mənə daha da sevdirdilər. Lakin hələ 2-ci kursda oxuyarkən (1996-cı ildə) Qara müəllimin "Ekologiya" fənnindən oxuduğu mühazirələr heç vaxt yadımdan çıxan deyil.

Onun dərsləri o qədər maraqlı keçirdi ki, hətta zəngin vurulmasını belə hiss etmədik. Yaxşı yadımdadır, imtahanda bileti çəkdim, amma hazırlaşmadan cavab vermək istəydim Qara müəllimi diqqətini çəkdi. Mən biletdəki bütün sualları cavablandırdım.

Qara müəllim ekosistemin strukturu barədə əlavə suallar verdi. Cavab verdim. Əlavə 2 sual da verdi. Deyəsən cavablarım onu razı salmışdı. Etiraf edirəm ki, ətraf mühiti dərk etməyimin, sonradan məhz həmin sahəni seçməyimin, taleyimi ekologiyaya bağlama-ğımın, bir sözlə özümü ruhən və qəlbən ekoloq hesab etməyimin də əsas səbəbi Qara müəllimin illər öncə mühazirələri ilə bu sahəni mənə daha da sevdirməsi oldu.

Belə ki, universiteti bakalavr və magistratura səviyyələri üzrə fərqlənmə diplomları ilə bitirdikdən sonra elə Qara müəllimin tövsiyəsi ilə "Ekologiya" ixtisası üzrə aspiranturaya daxil oldum. Elmi rəhbərim də özü oldu. İllər sonra doktoranturaya da onun tövsiyəsi ilə daxil oldum. İki elmi məsləhətçimdən biri yenə Qara müəllim özü oldu. Onun ən böyük istəyi məni kafedrada müəllim görmək idi. Çox şükürlər olsun ki, rəhbərliyin etimadı sayəsində mən BDU-nun müəllimi oldum. O vaxtdan biz müəllim-tələbə kimi deyil, bir həmkar kimi çiyin-çiyinə fəaliyyət göstərməyə başladım. Bizim öyrəndiyimiz obyektlər (quru onur-

V. Spinozanın belə bir kəlamı var: "Azad, yaradıcı insan ölüm qədər heç bir şey haqqında o qədər də az fikirləşmir. Onun müdrikiyi ölüm haqqında deyil, həyat haqqında düşüncəsindədir". Qara müəllim son vaxtlar ölümü çox düşünürdü. Ölümündən qorxmırdı, qorxduğu sadəcə işlərinin yarımçıq qalması təhlükəsi idi. O, ölümdən qorxmırdı da. Çünki, olduqca möhkəm və iradəli insan idi. Baxmayaraq ki, 2011-ci ildə illərlə əziyyətini çəkən həyat yoldaşı Sima xanımın dünyasını dəyişməsi ona çox pis təsir etmişdi. Heç kəs onun üçün uzun illər bir yerdə yaşadığı vəfali ömür-gün yoldaşını əvəz edə bilmirdi, bilməzdi də. Amma o, yenə də dözdü və taleyin bu sınağı da onu sındıra bilmədi. Çünki, o həqiqətən möhkəm və iradəli insan idi. Onun ürəyində narahatçılıq olmasaydı, bəlkə də 100 il yaşayardı. Çünki, çox böyük həyat eşiqinə malik idi Qara müəllim. Həyat eşiqi onu son anına qədər tərk etmədi. Və şəxsən mən onu itirməklə sadəcə bir müəllimi itirmədim, bu həyatda kürəyimi söykəyəcəyim bir insanı itirdim... (bunları yazmaq neçə çətindir...).

Mən böyük alim, böyük insan və böyük pədaqoq, xatirimdə saf insan kimi qalan unudulmaz ustadım Qara Mustafayev haqqında çox söz deyə bilərəm. Lakin o, hər zaman informasiyanın sıxlaşdırılmasının tərəfdarı olub. Bu baxımdan hesab edərdim ki, sözlərimi onun ruhuna bağışladığım şeir parçasıyla tamamlasam daha yerinə düşər:

**Bir alim tanıyırdım,
Təbiətin gərəyi,
Halallıqla yeyərdi,
O, yediyi çörəyi.
Təbiətlə vurardı,
Sinəsində ürəyi,
Təbiət nəğməsiydi
Bizim QARA müəllim!!!**

**Hər dəfə iz qoyardı,
Dərələrdə, dağlarda,
Dolaşardı Vətəni,
O, soyuqda, o, qarda.
Küləkdən də qorxmazdı,
Gəzərdi gilavarda,
Çöllərin xəzrisiydi,
Bizim QARA müəllim!!!**

**Təbiətin sirlərini,
O, hamıya açardı,
Onu görəndə ovçular,
Əldə tüfəng qaçardı.
Günəş də üfüqlərdən,
Yoluna nur saçardı,
Tanrı möcüzəsiydi,
Bizim QARA müəllim!!!**

**Zəhmətiylə qazandı,
Gənc yaşlardan şöhrəti,
Özü qədər hamıya,
Sevdirdi təbiəti.
Xalqımız da bəslədi,
Ona böyük hörməti,
Elin imdad səsiydi,
Bizim QARA müəllim!!!**

Mən düşünürəm ki, illər keçəcək, zaman hələ çox biologiya elmləri doktorları, professorlar, alimlər yetişdirəcək. Amma QARA MÜSTAFAYEVdən bir də olmayacaq. Çünki, o TƏK idi - sözüylə, səsiylə, təbiəti sevib-sevdirmək həvəsi ilə.

**Ruhun şad olsun, USTAD!!!
Yerin hələ çox görünəcək...**

**Anar Məmmədov,
BDU-nun dosenti, şair-publi-
sist, AYB və AJB-nin, Türkiyə
Elm və Ədəbiyyat Əsəri Sahibləri
Məslək Birliyinin üzvü**